

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของมนุษย์ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2526 : 92) เป็นการสั่งสมและถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ของมนุษย์เพื่อการดำรงชีพ โดยเนื้อแท้ของการศึกษาแล้ว การศึกษาเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง และต้องการการเปลี่ยนแปลงแก้ไขอยู่เสมอ ซึ่งเป็นพลวัตไปกับกระบวนการที่มีความสัมพันธ์ เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของมนุษย์ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2514 : 4) หรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้และเป็นการถ่ายทอดมวลประสบการณ์จากบุคคลหนึ่งไปสู่บุคคลหนึ่ง เพื่อการอยู่รอดของชีวิตและการดำรงอยู่ของมนุษย์ (ประเสริฐ กิติรัตน์ตระการ, 2531 : 33)

ปัจจุบัน การศึกษาซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้และเป็นการถ่ายทอดในเนื้อหาสาระที่เป็นมวลประสบการณ์ในชีวิตของมนุษย์ได้เกิดขึ้นอย่างมากมาย หลายรูปแบบ อาทิเช่น กระบวนการเรียนรู้ของบุคคลผู้ที่ต้องการจะประกอบอาชีพเป็นครู ซึ่งต้องเรียนรู้ความเป็นครูและในการถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้เป็นศิษย์ ก็ต้องเรียนรู้กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดตามแนวคิด ทฤษฎีแต่ละวิธี ต่าง ๆ ของแต่นักการศึกษา ส่วนกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลที่ต้องการจะเป็นผู้นำ ไม่ว่าจะเป็นบุคคลผู้นำทางด้านสังคม เศรษฐกิจ หรือการเมือง กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ นั้นก็มีหลายแบบที่เกิดขึ้นให้เรียนรู้และนำไปถ่ายทอดตามแนวทางแห่งวิถีชีวิต ถึงแม้จะมี กระบวนการเรียนรู้และมีการถ่ายทอดความรู้เกิดขึ้นอย่างมากมายหลายรูปแบบดังกล่าวก็ตาม ที่สุดแล้วกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดนั้นก็เป็นแต่เพียงเครื่องมือที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้ ความคิด ทักษะ และทักษะให้เกิดขึ้นในตัวบุคคลและชุมชนเท่านั้น แต่ระบบ การรับรู้และสาระการเรียนรู้ที่ขึ้นอยู่กับบุคคล วิถีชีวิต เงื่อนไขทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่บุคคลนั้นดำรงอยู่ เพื่อให้สามารถนำพาชีวิตให้อยู่รอดปลอดภัยเป็นสิ่งสำคัญ

กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้การรักษาสุขภาพที่เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ที่น่าสนใจควรแก่การศึกษา ด้วยลักษณะเฉพาะตัวพิเศษ ต่างไปจากกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้แบบทั่วไป ซึ่งมีลักษณะที่มีความซับซ้อน และมีลักษณะปกปิดเป็นการเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะของชนเผ่าเข้าไปอีกด้วย

ชาวไทยจีน มีถิ่นฐานเดิมของบรรพบุรุษอยู่แถบมณฑลยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน และรัฐฉานในประเทศสหภาพเมียนมาร์ ต่อมาชาวไทยจีนกลุ่มหนึ่งได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ บ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้การรักษาสุขภาพที่เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งตกทอดมาจากอดีตจนถึงปัจจุบันนานกว่าสองศตวรรษ ชาวไทยจีนมีวิธีการป้องกันรักษาความเจ็บป่วยเพื่อสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์โดยใช้องค์ความรู้ในการป้องกันและรักษาโรคจากประสบการณ์ที่ได้ประสบมา รวมทั้งได้สะสมและถ่ายทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน องค์ความรู้ดังกล่าวในปัจจุบันได้ถูกถ่ายทอดลงมาสู่สมาชิกของชาวไทยจีนที่เรียกกันว่า “พ่อหมอ” หรือที่บุคคลทั่วไปรู้จักกันดีในนามของ “หมอพื้นบ้าน” (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และนฤมล เรืองรังษี, 2537 : 2)

การถ่ายทอดความเป็นหมอพื้นบ้านของชาวไทยจีน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนต้องมีความขยันหมั่นเพียร และจะต้องมีภูมิธรรม ผู้รับการถ่ายทอดอาจต้องไปช่วยทำงาน เช่น ทำไร่ไถนา หรือเป็นผู้ช่วยในการรักษาคนไข้โดยถือกระเป๋าตามพ่อหมอ บางรายมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยผู้เรียนต้องใช้ความอดสาหะวิริยะที่จะรับการถ่ายทอดตามวิถีชีวิตของพ่อหมอ เพื่อสอนให้มีคุณธรรมและอาจมีการทดสอบพฤติกรรมพร้อมกันไปด้วย ส่วนใหญ่การถ่ายทอดจะเกิดขึ้นในระบบเครือญาติที่มีบรรพบุรุษเป็นพ่อหมออยู่ก่อนแล้ว แต่ก่อนที่จะมีเทคนิค วิธีการและวิธีการศึกษาหลากหลายรูปแบบ ทั้งจากตำรา สมุดข่อยใบลาน และศึกษาจากปรากฏการณ์จริงในสังคม หรือโดยความบังเอิญ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีปัจจัยการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นลักษณะเฉพาะ (สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์, 2533 : 21)

แต่ในปัจจุบันกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญา ในการรักษาสุขภาพของคนชุมชนโดยหมอพื้นบ้านของชาวไทยจีนดังกล่าว ที่เคยได้ผลในอดีตเริ่มหดหายและลดบทบาทลงไปโดยสาเหตุหลายประการ เช่น การรับเอาการแพทย์แบบตะวันตกเข้ามาใช้ในประเทศไทย ซึ่งทำให้มีอิทธิพลเหนือความคิดของกลไกรัฐเกิดการออกกฎหมายควบคุมหมอพื้นบ้าน ในที่สุดสิ่งที่ตามมาก็คือ ความรู้และประสบการณ์ของหมอพื้นบ้านของชนเผ่ามีแนวทางปฏิบัติ

ในการรักษาสุขภาพไม่เป็นไปในแนวทางเดียวกันกับองค์ความรู้และประสบการณ์ทางการแพทย์สมัยใหม่ จึงเป็นเหตุสำคัญที่ส่งผลต่อความเชื่อ ทักษะคิด ความเข้าใจของคนในชุมชนและหมอพื้นบ้านของชนเผ่าเอง บางคนถึงกับทำการเผาตำราและห่อยาพื้นบ้านของชนเผ่าที่เป็นภูมิปัญญาและองค์ความรู้เกี่ยวกับการดูแลรักษาสุขภาพของชนเผ่าและหมอพื้นบ้านในชนเผ่าที่สืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคนทิ้งไป เป็นการทำลายองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมของบุคคลหรือชุมชน ไม่สามารถใช้เป็นองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมขั้นพื้นฐานที่สอดคล้องประสานไปกับองค์ความรู้ใหม่ได้ตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป (ขงยุทธ ตรีษฐกร, 2531 : 214)

ท่ามกลางกระแสการพัฒนาที่ไหลเข้ามาสู่ชุมชน มีผลเป็นกระแสของความขัดแย้งในทางความคิดของบุคคล ผู้ทำหน้าที่ในการดูแลรักษาสุขภาพของชาวบ้านของชุมชนในชนเผ่าที่เรียกว่า “หมอพื้นบ้าน” เช่นนี้ ทำให้ผู้วิจัยสนใจและอยากจะทำว่า กระบวนการเรียนรู้กระบวนการถ่ายทอดและความรู้ภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพของหมอพื้นบ้านในชุมชนที่ยังคงมีการรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมอยู่อย่างเหนียวแน่น และมีการรับเอากระแสการพัฒนาจากนอกชุมชนเข้าสู่ชุมชนพร้อมกันไปด้วยนั้น จะมีผลต่อเรื่องกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาความรู้การรักษาสุขภาพของหมอพื้นบ้านในชุมชนเป็นอย่างไร

ชุมชนพื้นเมืองซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในล้านนาที่มีการรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมและมีกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอดและภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพของหมอพื้นบ้านที่สืบต่อกันมาไว้ได้อย่างเหนียวแน่นของไทยกลุ่มหนึ่ง ก็คือ ชุมชนพื้นเมือง “ชาวไทเงิน”

ชุมชนชาวไทเงินบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีการสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษที่อาศัยอยู่ในมณฑลยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน และรัฐฉานในประเทศสหภาพเมียนมาร์ ยังคงมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอด รวมทั้งภูมิปัญญาในการรักษาสุขภาพของหมอพื้นบ้าน และยังคงรักษาไว้ได้อย่างดี ขณะเดียวกันกระแสการพัฒนาจากนอกชุมชนได้ไหลเข้าสู่ชุมชนพร้อมกันตามไปด้วย

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่อง กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาในการรักษาสุขภาพของหมอพื้นบ้านชาวไทเงิน ที่ชุมชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ว่ามีการสืบต่อดกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอด และภูมิปัญญาในการรักษาสุขภาพของชุมชนไว้ได้อย่างไรท่ามกลางกระแสของการพัฒนาที่

ไหลบ่าเข้ามา ผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในล้านนาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพของหมอพื้นบ้านชาวไทจีนชุมชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพของหมอพื้นบ้านชาวไทจีน ชุมชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา
 - 1.1 ศึกษากระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพของหมอพื้นบ้านชาวไทจีนชุมชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
 - 1.2 ศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพของหมอพื้นบ้านชาวไทจีนชุมชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
 - 1.3 ศึกษาภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพของหมอพื้นบ้านชาวไทจีน ชุมชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
2. ขอบเขตด้านเวลา ศึกษากระบวนการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาการรักษาสุขภาพของหมอพื้นบ้านชาวไทจีน ชุมชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 ถึงปี พ.ศ. 2546
3. ขอบเขตด้านพื้นที่ ศึกษาในพื้นที่ชุมชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

4. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

4.1 หมอพื้นบ้านชาวไทจีนในชุมชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 8 คน

4.2 ชาวบ้านที่ใช้บริการจากหมอพื้นบ้านในชุมชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 22 คน

นิยามศัพท์เฉพาะ

ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลาย ๆ เรื่องที่มีอยู่ในตัวบุคคล ชุมชน หรือสังคม ซึ่งได้รับการปลูกฝัง อบรม สั่งสอน ฝึกฝน ถ่ายทอด หรือสั่งสมมา

หมอพื้นบ้าน หมายถึง บุคคลผู้มีบทบาทหลักในการทำหน้าที่วินิจฉัย ดูแล ให้คำแนะนำ และให้การรักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่คนในชุมชนด้วยการประกอบพิธีกรรม การนวด และยาสมุนไพร หรือการดูแลรักษาให้ความช่วยเหลือตามแนวทางแห่งภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชน แต่บุคคลดังกล่าวมิได้มีใบอนุญาตให้เป็นผู้ประกอบโรคศิลป์จากทางราชการ

ชาวไทจีน ในการศึกษาเพื่อการวิจัยครั้งนี้หมายถึง บุคคลในชุมชนบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 4 ตำบลช่อแล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีบรรพบุรุษเป็นชนเผ่าชาวไทจีน

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง ลำดับการหรือขั้นตอนในการรับความรู้ของบุคคล ชุมชน หรือสังคม จนทำให้เกิดแนวคิด ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามแนวทางแห่งองค์ความรู้นั้น

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ หมายถึง ลำดับการหรือขั้นตอนในการให้ความรู้แก่บุคคล ชุมชน หรือสังคม จนทำให้เกิดแนวคิด ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามแนวทางแห่งองค์ความรู้นั้น

ฟอหมอ หมายถึง หมอพื้นบ้านที่มีความอาวุโสและเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน